

УДК 339.738

Шемет Т.С.*

УНІФІКАЦІЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ І ПЕРШІ ВАЛЮТНІ СОЮЗИ

Стаття присвячена історичним аспектам формування і розвитку перших валютних союзів та ролі уніфікації грошових систем західноєвропейських країн у цих процесах.

Ключові слова: валютна інтеграція, регіональна валютна інтеграція, уніфікація грошової системи, єдина валюта, валютний союз.

This article devoted to historical aspects of the formation and development of the first monetary unions and the role of unification of monetary systems of Western European countries in these processes.

Key words: monetary integration, regional monetary integration, unification of the monetary system, single currency, monetary union

Вступ.

Ідея єдиної валюти, або єдиної валютної системи, прагнення стабільного єдиного грошового інструменту існує вже не одне століття.

Сучасним хрестоматійним прикладом для вивчення теорії та практики створення валютного союзу є досвід країн ЄС. Досить висока щільність держав у Європі, багатосторонні внутрішні та зовнішні відносини, як політичні, так і економічні, завжди вимагали єдиного або практично єдиного платіжного інструменту. Водночас дослідження процесів грошової уніфікації в західноєвропейських країнах доводить, що в історичному контексті формування і розвиток Європейського валютного союзу - це не раптовий або несподіваний епізод, що не мав прецедентів за метою та інструментами її досягнення. До запровадження євро наднаціональні валютні союзи завжди створювалися у формі кількох спільних валют з фіксованим обмінним курсом між ними. Відомі й сучасні численні пропозиції щодо створення валютних союзів у різних регіонах світу з єдиною «універсальною», «міжнародною» або «європейською» валютою, але до 1999 року ці пропозиції здебільшого мали теоретичний характер.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблематика валютної інтеграції та досягнення нею свого найвищого ступеня – валютного союзу є предметом інтенсивних сучасних наукових досліджень.

Праці Б. Ейхенгрини, Т. Байомі, П. Де Грауве, Ж. Делора, П. Кенена, Р. Маккіннона, Р. Манделла, А. Роуз, Д. Франкеля, М. Фелдстейна становлять основу методології аналізу валютно-фінансової інтеграції як у регіональному, так і у глобальному вимірі.

Перебіг і перспективи валютної інтеграції на теренах СНД, зокрема в рамках домовленостей між країнами Євразійського економічного співтовариства, що передбачають формування загального фінансового ринку досліджуються у працях таких учених, як Ю.

* кандидат економічних наук, доцент, здобувач докторського ступеня кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Борко, О. Буторина, В. Евстигнєєв, Л. Зевін, С.Моїсєєв, Л.Красавина, И.Платонова, Ю. Шишков, В. Шмельов та ін.

У вітчизняній економічній науці переважна частка наукових досліджень зосереджується на сучасному етапі валютної інтеграції в Європі, тоді як історичне підґрунтя цих процесів залишається недостатньо висвітленим.

Постановка завдання. В умовах активізації сучасних процесів регіональної валютної інтеграції важливим науковим завданням є дослідження специфічних особливостей формування і розвитку регіональних валютних союзів, чинників їх формування та руйнації, визначення їх ролі у трансформації системного устрою міжнародних валютно-фінансових відносин.

Метою статті є висвітлення історичних аспектів формування і розвитку перших валютних союзів в контексті уніфікації грошових систем західноєвропейських країн.

Результати дослідження. Валютні союзи неодноразово виникали в історії Європи через необхідність подолання перешкод у торгівлі, спричинених фрагментацією політичної влади. Так, між 14 та 19 століттями у німецькомовному світі було створено низку монетних союзів, які пізніше було взято за зразок для латинського і скандинавського валютних союзів у 1865 та 1872 роках відповідно. Однак збільшення розмірів держав-учасниць, трансформація грошей завдяки закінченню біметалізму та ширше використання готівкових грошей і депозитів зробили цілі створення валютних союзів політизованими, та ускладнили управління ними. Після закінчення періоду класичного металевого стандарту у 1914 році валютний союз почав жорстко асоціюватися з європейським федералізмом і потребував нових спільних інститутів.

Слід зазначити, що наднаціональні валютні союзи створювалися або між суверенними державами (наприклад, німецький, латинський і скандинавський валютні союзи) або між національними політичними об'єднаннями з уведенням єдиної валюти (наприклад, запровадження швейцарського франка, італійської ліри та німецької марки).

Після розпаду Римської імперії руйнація політичного суверенітету супроводжувалося грошовою проліферацією – множенням числа валют в Європі. Таке поширення грошей суперечило потребі у широко визнаних валютах для міжнародної торгівлі, особливо з урахуванням того, що до XIII ст. торгівля між Майнцем та Франкфуртом або між Флоренцією та Міланом була по суті міжнародною. Оскільки гроші мали на той час товарну форму (певна кількість срібла, інколи золота особливої якості), їх інтернаціональна вартість могла встановлюватися переважно шляхом встановлення ваги та проби металу.

За цих умов кілька спільних валют виникли спонтанно, вони не були єдиними валютами, офіційно запровадженими в рамках угод кількох держав. Ринкові сили перетворювали монети, карбовані найсильнішою економікою, на засіб міжнародних розрахунків. Так відбувалося з появою нових валют особливої якості, наприклад, венеціанських золотих дукатів між XIII та XV століттями, іспанського срібного реалу у XVI ст., австрійського срібного талера Марії Терези у XVIII ст., британських та французьких срібних та золотих монет у XIX ст. При цьому інші держави часто копіювали оригінальне зображення з метою забезпечення обігу копій. Отже, фактично це був паралельний обіг валют, але не єдина валюта [16].

Таке становище не було задовільним, оскільки лише кілька держав емітували ці неофіційні спільні гроші, а одночасне використання кількох видів місцевих та іноземних монет призводило до плутанини у внутрішньому грошовому обігу. Крім того, погіршення якості карбування, пов'язане з екстраординарними витратами (головним чином, з війнами), систематично знижувало рівень монетарної конвергенції. Оскільки податкова сис-

тема в ті часи перебувала ще в зародковому стані, надзвичайну привабливість мали великі доходи від зниження металевого вмісту кожної грошової одиниці.

Найпростішим шляхом грошової уніфікації в той час було формування такого державного устрою, який забезпечував централізовану емісію грошей та автоматичне підпорядкування провінцій центру у цих питаннях. Водночас грошова проліферація залишалась інтенсивною в країнах з розпорошеною політичною владою – у Німеччині, Швейцарській Конфедерації та Італії. Так, у XVI ст. Німеччина все ще була розділена на 1800 держав. Отже, не дивно, що ранні валютні союзи та угоди відбулися в Німеччині та Італії. Існування німецьких регіональних валютних союзів можна простежити ще з 1379 р., коли було створено монетарну лігу Ганзейських міст, згодом Рейнську монетарну Федерацію у 1386 р., Південну Німецьку грошову конвенцію в 1566 р. та Австро-Німецький валютний союз у 1753 р. [5, с.39-41].

Тривалість таких спілок залежить від політичних умов, стабільності існуючих кордонів і того, як довго держави-учасниці можуть утримуватися від використання додаткових доходів, пов'язаних з погіршенням якості грошей. Як правило, у валютних союзах запроваджувалися спільні правила для емісії місцевих валют, спільна грошова одиниця (зазвичай талер на півночі та гульден на півдні) або проста фіксація обмінних курсів між валютами країн-союзниць. Усе це сприяло можливості зіставлення різних національних грошових систем. Банкноти або спільні банківські емісії не були передбачені жодною німецькою монетарною конвенцією до повного політичного об'єднання в 1871 р. Хоча перші європейські банкноти з'явилися у Швеції ще в 1661 р., в Німеччині вони набули поширення лише з 1850 року.

До завершення німецької грошової уніфікації за часів правління Бісмарка кількість валют в Європі постійно знижувалася: з приблизно 2000 у 1500 р. до 200 у 1789 р. та 18 в 1871 р. [6]. Проте рушіями цього процесу були не міжнародні союзи, але спрощення політичної карти Європи, пов'язане з формуванням німецької, австро-угорської, російської та Османської імперій, об'єднання Італії та зміцнення Швейцарської Конфедерації (Гельвеції). Як правило, в Європі, держава-завойовниця запроваджує на завойованих територіях свої валюти та національний емісійний банк.

Політичні союзи того часу супроводжувалися валютними союзами на основі процесів конвергенції, як і у випадку Швейцарії, Італії та Німеччини в 19 столітті.

Уніфікація грошової системи Швейцарії мала свої особливості. Зокрема – прийняття нової Конституції, яка надавала більше повноважень центральному уряду після короткого внутрішнього конфлікту в 1845 – 1846 рр. (війна Зондербунд). Зі створенням швейцарського франка в 1850 р. було припинено права 22 кантонів карбувати свої монети, але під їх контролем залишилося право на випуск паперових грошей.

До заснування Швейцарського центрального банку в 1907 р. не було створено жодного центрального банку. Вибір нової спільної грошової одиниці був пов'язаний із географічною структурою міжнародної торгівлі Швейцарії, тому через економічну вагу Франції замість гульденів Південної Німеччини було обрано французький франк [15, с.13]. Такий вибір, не зважаючи на зусилля Франкфурта щодо збереження своїх традиційних зв'язків, мав ефект диверсифікації швейцарської фінансово-господарської діяльності на користь Парижа. Швейцарія була надто малою країною, щоби в умовах великих міжнародних потоків срібла та золота самостійно вирішувати питання вибору металевого стандарту. Спочатку в 1850 р. вона обрала срібний стандарт, у 1860 р. була змушена легалізувати масовий обіг французьких золотих монет на своїй території, а в 1865 році вирішила приєднатися до Латинського валютного союзу.

Італійський валютний союз було створено в 1862 р. - роком пізніше від офіційного створення Королівства Італії. На зразок Швейцарії Італія теж запровадила французький франк. Це відобразило тривалий економічний вплив Франції на Італію. П'ємонтська ліра теж базувалася на французькому франку. Незважаючи на віддання переваги золотому стандарту, італійський уряд офіційно вирішив прийняти біметалічну систему, оскільки саме вона функціонувала на той час у Франції. Треба сказати, що в цей період Італія у зв'язку із загальною економічною слабкістю, пов'язаною з великим бюджетним і торговельним дефіцитом, не була в змозі дозволити собі реальний золотий стандарт. Національний банк сардинських держав був перетворений на Національний банк Королівства Італії. Він посів домінуюче становище і у 1893 р. поглинув деяких із своїх конкурентів, і став Банком Італії, але монополію на емісію грошей отримав тільки в 1926р.

Історія валютних союзів Європи в хронологічному порядку представлена в табл.1.

Таблиця 1
Наднаціональні валютні союзи в Європі

Період	Назва	Країни-учасниці
1379, відновлений 1502-90	Ганзейська монетарна ліга	Любек, Габург, Люненбург, Росток, Стралзунд та Вісмар
1386, відновлений 1572-90	Рейнська валютна федерація	Кельн, Гессе-Кассель, Гессе-Дармштадт, Гессе-Марбург, Гессе-Рейнфельц, Майнц, Палатін, Треверс
1566	Південна Німецька монетарна конвенція	Двадцять дві німецькі держави
1753	Німецький валютний союз	Австрійська імперія, Баварія та інші німецькі держави (без Пруссії)
1808-14	Французька імперія та сателіти	Франція, континентальна Італія, Бельгія, Нідерланди, частина Німеччини та Швейцарії
1838-57	Мюнзверейн I. Німецький валютний союз	Німецькі держави-учасниці Німецького митного союзу (Zollverein)
1857-71	Мюнзверейн II. Австро-Німецький валютний союз	Німецькі держави Zollverein та Австрія
1865-1926	Латинський валютний союз	Франція, Італія, Бельгія, Швейцарія, Греція
1871-1931	Скандинавський валютний союз	Швеція, Норвегія, Данія
1999 – ?	Європейський валютний союз	Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Австрія, Фінляндія, Ірландія, Іспанія та Португалія

Висновки. Інституційна архітектура міжнародних валютних угод ґрунтується на домінуючих грошових стандартах. Поки гроші мали товарну природу (золоті та/або срібні монети), а паперових грошей не було або їх кількість була незначною, обмінні паритети наближалися до співвідношення металевого вмісту різних типів монет, що перебували в обігу. При цьому було достатньо кількох спільних правил і ніяких спільних інститутів (центрального банку). У провідних країнах континентальної Європи паперові гроші почали домінувати тільки з другої половини 19 століття, а золотий стандарт припинив своє існування впродовж 1930-х рр.

Ширша свобода дій у питаннях грошової емісії за умов паперового стандарту вимагала більше правил та інститутів для управління валютними союзами. Це пояснює бум нових теорій валютного союзу в той період. При цьому великі валютні, або, скоріше, монетні союзи XIX століття у XX столітті зникли, натомість збільшилися спроби розробки складніших проектів з урахуванням нових реалій.

Ранні проекти валютного союзу не були пов'язані з ідеєю політичного об'єднання. Їх рушієм була очевидна зручність від зменшення кількості валют для здійснення торгівлі в рамках юридично визначених угод про вільну торгівлю, митні союзи або спільні ринки. У XIX ст. потреба іншого політичного устрою Європи почала збігатися з перспективами створення валютного союзу. Однак впритул до закінчення Першої світової війни вона ще не була поширеною, а скоріше залишалася метою окремих індивідуумів. Посилення нестабільності обмінних курсів після закінчення ери класичного золотого стандарту в 1914 р. та аналогічні процеси після Другої світової війни зумовили подальший розвиток цієї мети. Крім того, досвід двох світових воєн переконав Європу в необхідності єдиної європейської політичної структури з федеральним устроєм.

Список використаних джерел

1. Шемет Т.С. Теоретичні витоки валютної інтеграції / Т.С. Шемет // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. - № 16. – С. 39 – 42.
2. Шемет Т.С. Теорія і практика валютного курсу / Т.С. Шемет. - К.: Либідь, 2006. – 360 с.
3. Bayoumi, T. and Eichengreen, B. Shocking Aspects of Monetary Unification / T. Bayoumi, B. Eichengreen // National Bureau of Economic Research, Working Paper No 3949. - 1992.
4. Corden, M. The Adjustment Problem” in Krause and Salant (eds.), European Monetary Unification and its Meaning for the United States, Washington, Brookings, 1973, 159-184.
5. Droulers F. (ed.) Histoire de l'Ecu Europeen du Moyen-Age a nos Jours et des Precedentes Unions Monetaires, Lagny sur Marne, Editions du Donjon: 1990.
6. Einaudi, L. 1000 ears of monetary union in Europe / L. Einaudi // National Institute Economic Review. – 2000. – April.
7. Frankel, J. The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria / J. Frankel, A. Rose // The Economic Journal. – 1998. - №108(449). - pp. 1009–1025.
8. Grauwe, Paul de, The Economics of Monetary Integration / P. de Grauwe. - Oxford University Press, 1994.
9. Grubel, H. G. «The Theory of Optimum Currency Areas» / H. G. Grubel // Canadian Journal of Economics. – 1970. – May. – PP. 318-324.
10. Kenen, P. «The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View,» in Mundel and Swoboda (eds.) Monetary Problems in the International Economy, University of Chicago Press, 1969.

11. McKinnon, R.I. Optimum Currency Area / R.I. McKinnon // American Economic Review. – 1963. – September. – PP. 717-725.
12. Mélitz, J. The Current Impasse in Research on Optimum Currency Areas / J/ Melitz // Monetary Economic Review. – 1995. - No 30. – pp. 492-500.
13. Mundell, R.A. «A Theory of Optimum Currency Areas» / R.A. Mundell // American Economic Review. – 1961. - № 51 (4). – PP.509-517.
14. Salant, Walter S., «Discussion» in Krause and Salant (eds.), European Monetary Unification and its Meaning for the United States, Washington, Brookings, 1973. – PP. 201-202.
15. Vanthoor, W. European Monetary Union since 1848, a Political and Historical Analysis. - Cheltenham, Edward Elgar, 1996.
16. Williams, J. (ed.). Money, a History / J. Williams. - British Museum, London.